

הסמינר בין עוללות הכרם

בית המדרש למורים ושכונת בית הכרם

אפרים שלאין

בניין הסמינר בראש גבעת בית הכרם, שנות ה-30

רוב המייסדים היו אנשי העלייה השנייה, חילונים שעלו ממזרח וממרכז אירופה, וחלקם היו ילדי הארץ. המורים היו בוגרי בית המדרש למורים בירושלים, רובם לאחר "מלחמת השפות". מרבית הפקידים הגיעו לירושלים לאחר מלחמת העולם הראשונה ועבדו ב"ועד הצירים" ואחר כך במוסדות הלאומיים, בעיריית ירושלים ובממשלת המנדט. חברים רבים באגודה עסקו בפעילות ציבורית, ובהם חברי הסניף הירושלמי של הסתדרות המורים (בראשות ח"א זוטא). בין המייסדים היו מורים שלימדו במוסדות ידועים בירושלים: בצלאל (זאב רבן), הגימנסיה העברית (ד' טמס, א' קבק, י' אביזוהר ועוד), בית הספר למל (בני הזוג אפרתי, ד' שחר), בית הספר לדוגמא (ב' יפה, ח"א זוטא), בית הספר לבנים (נ' לוי, י' אבישר ועוד), ת"ת לספרדים (ח' מזרחי).

ילדי השכונה דאגו להפצת אנקדוטות בקרב התלמידים בעיר על שכניהם המורים, כגון יהושע אביזוהר שביקש מילד שפגש

בית המדרש למורים העברי הממלכתי על שם דוד ילין" הוא שמו הרשמי המלא. ברם, בפי כל היה ידוע בשם "סמינר בית הכרם", שכן בנוי הוא לתלפיות על גבעה נישאה בליבה של שכונת בית הכרם, והריהו מהווה חלק בלתי נפרד מנופה הנאה, מהלמות חייה, בה הוא טווה את חיי היום-יום שלו ויחד אתה הוא צופה לעתיד (א' אבן שושן, "בית המדרש למורים בבית הכרם", בית הכרם בת הארבעים [עורך: ש"צ קדרי], ירושלים תשכ"ג).

בית הכרם וחכמיה - "עם מיוחד לעצמו"

ראשיתה של שכונת בית הכרם הייתה בהתאגדות של מורים, פקידי מוסדות ציבור וסופרים לאגודה בשם "בוני בית". האגודה הוקמה בי"ד בתמוז תר"ף, במטרה לרכוש שטח אדמה בקרבת ירושלים לבניית שכונת גנים בתנאים נוחים. היוזמים הראשונים היו המורים יצחק יעקבי, חנינא מזרחי ונסים לוי. "הסתדרות המורים" ו"הסתדרות הפקידים" סייעו למייסדים.

דוד ילין בטקס הנחת אבן הפינה למבנה הסמינר בבית הכרם, תרפ"ז (1927)

תרפ"ט (1929): הפרות של משפחת יגאל באולם הספורט

היוצאים לטיול למצדה, 1929; במרכז: המורה י' אביזוהר

ברחוב להזכיר לו היכן עומד ביתו שלו ונענה "מה? שוב פעם שכחת איפה נמצא הבית שלנו, אבא?" (י' האזרחי, עיר אבן ושמיים, ירושלים תשל"ט, עמ' 122). "ההם, הבית-כרמיים", טען חברם לגימנסיה יהודה האזרחי, "היו עם מיוחד לעצמו" (שם, עמ' 140). עוד בטרם נקבע שם לשכונה, כינו אותה ליצני הדור "שכונת המופס"ים" בגלל החלק המכריע של מורים, פקידים וסופרים בין חבריה. תכנון השכונה נמסר לידי האדריכל ריכרד קאופמן, מתכנן "שכונות הגנים" בירושלים. במקום הגבוה ביותר בשכונה ייעד קאופמן שטח למרכז רוחני - בית ספר, בית כנסת ובית עם. ש' שלאין, ממייסדי השכונה, כתב לימים:

שאיפה מיוחדת התבלטה בין מיסדי השכונה וממשיכי הפעולה הצבורית בה לרכז מוסדות חנוך בשכונה במדה המרובה ביותר. הצעד הראשון נעשה ע"י הקדשת שטח של 20 דונם בערך לבית המדרש למורים. הכנוס הראשון של חברי השכונה, בשנת תרפ"ב, עוד לפני התחלת הבנין, נעשה בהנחת אבן הפנה לבנין ביהמ"ד, פעולה יותר סמלית מאשר מעשית.

בשנת תרפ"ה (1925), בעת ביקורו בארצות הברית, הצליח דוד ילין לשכנע אישים ומוסדות בצורך להקים קרן לבניית בניין קבע לבית המדרש למורים בירושלים. בשובו לארץ פנה ילין לוועד בית הכרם, שהייתה במעמד נפרד מירושלים, בבקשה להקצות מגרש להקמת הבניין בשכונתם. באסיפת התושבים, שביניהם היו תלמידיו ורעייו של ילין, הוחלט להקצות 14 דונם מקרקע "המרכז הרוחני" בראש הגבעה עבור מבנה לסמינר ולבית ספר עממי לילדי השכונה. בפגישה חגיגית של הנהלת בית המדרש למורים וועד אגודת הבניין עם ועד בית הכרם, הודיע יושב ראש הוועד יעקב האפט על הקצאת המגרש.

טקס הנחת אבן הפינה נערך ביום י' באב תרפ"ז, 8 באוגוסט 1927, בנוכחות קהל רב. האפט אמר בנאומו:

ידועה לכולכם ההשפעה החוזרת וההדדית שיש בין הסביבה ובין בתי האולפנא אשר בה [...] כשהופיע הרעיון על דבר בנין בית הספר למורים בבית הכרם, ברור היה לשני הצדדים, גם למנהלי הסמינר וגם לאנשי בית הכרם, כי כאן המקום בשביל בית הספר הזה. ואם ארצה בברכתי ובאחולי לתפוס מרובה - והשאיפה להיות תמיד מרובה - אז ברכתי תהא בקרב הימים אמר יאמרו: "בית הכרם וחכמיה".

פְּרוֹת באולם הספורט

בניית "בית המדרש למורים העברי - סמינר בית הכרם" ארכה כשנתיים ובמהרה היה לאחד מסמלי השכונה, בהיבט הפיזי ובהיבט הרוחני. בתייה החד-קומתיים של בית הכרם טבלו בים העצים, אולם מבנה הסמינר נישא בראש הגבעה ובלט מעל נוף השכונה. כל הסובב במערב ירושלים ידע: ראית את הסמינר, הגעת לבית הכרם.

מאורעות תרפ"ט פרצו בטרם נכנסו תלמידים בשערי בית המדרש. במשך עשרה ימים היו תושבי השכונה מרוכזים בבניין הגדול, שעמד בשלבי סיום בנייתו. בין היריות יצאו המבוגרים

"ושמש לו אבוקה" - יחיא נהרי

מנחם לויך

יחיא נהרי נולד בשנת 1893 בעיר ערוס, ליד צנעא שבתים. בהיותו בן שנתיים עלתה משפחתו ארצה. בשנת 1914 נשא לאישה את רומיה, וכעבור שנה החל לעבוד כשרת ("שמש") בבית המדרש העברי למורים. יחד עם בית המדרש נדד בין משכנותיו השונים, עד שהוקם המבנה הנוכחי. מגילת היסוד לבניין החדש, שנטמנה תחת אבן הפינה בשנת 1927, נכתבה בכתב ידו הרהוט של יחיא. בשכרו הדל קיים יחיא משפחה בת תשע נפשות, בהן אחותו ושניים מאחיו. בשנת 1928, סמוך לחנוכת המבנה החדש, הועמד לרשותו בית צנוע בחצר הסמינר. יחיא יצא לגמלאות בשנת 1958, לאחר 43 שנים בשירות בית המדרש ומאות מתלמידיו; הוא נפטר בשנת 1970, ורומיה נפטרה כעבור עשור. "בית נהרי" משמש היום ארכיון המכללה, וזכר לאיש שתלמידו תיכון בית הכרם נהגו לצאת מכיתתם בזמן בחינה בתנ"ך ולרוץ לשאול אותו מהי התשובה הנכונה...

יחיא ורומיה נהרי

כלים שלובים

בכל בוקר עלו ילדי בית הכרם ברחוב המוביל למבנה שבראש השכונה "ללמוד לקח מפי מוריהם", כפי שציין סרט פרסומת לשכונה בשנת 1935. עלו, תרתי משמע: עלייה פיזית ועלייה רוחנית, ללמוד מפי מורים יחידים ומיוחדים. מבנה הסמינר כלל בית ספר יסודי, בית ספר תיכון וסמינר למורים. המורים ליוו את התלמידים כל ימי חייהם - מורים לחיים, שנזכרים בהם בערגה. לא בכדי נאמר שילד בבית הכרם הנכנס בחלקו הדרומי של מבנה הסמינר כתלמיד כתי א', ייצא בחלקו הצפוני כמורה. כמה מהמורים בבית הכרם הנחילו תורתם לכל הארץ: יצחק ובלהה יפה (על שמם נקרא רחוב המורה, העולה לשער הסמינר); אברהם אבן שושן, מורה ומנהל הסמינר, ומחבר המילון הידוע; דוד בנבנישתי; נתן שלם; בן ציון דינור (דינבורג), שהיה לשר החינוך; ורבים אחרים, מובחרים ואהובים. עשרות "סמינריסטים" באו בכל שנה מרחבי הארץ ללמוד בבית הכרם, מהלך כחצי שעה מירושלים. רבים מתושבי השכונה השכירו חדר בביתם לתלמידי הסמינר. בחדר אחד גרו שניים-שלושה סמינריסטים: אוכלים, מבשלים וחיים כבני משפחה בקרב התושבים, לעתים אצל מוריהם. בשבילי בית הכרם ובגניה הילכו זוגות סמינריסטים ואף זוגות "מעורבים" עם בני השכונה. התושבים, המורים והסמינריסטים יצרו כך יחדיו מנוף רב ערך להתפתחות השכונה והסמינר זו בצד זה. משפחה אחת הייתה תושבת הסמינר ממש: רומיה ויחיא נהרי, שמש המוסד. ילדיהם התחברו עם ילדי השכונה, ואלו מצדם הסתייעו בבקיאותו של יחיא בתנ"ך (ראו מסגרת). בית המדרש העברי למורים היה למכללה אקדמית, בית הכרם הייתה לשכונה בירושלים. תחת בתי הקטנים קמו בתי דירות, וגם המכללה התרחבה. אולם נוף בית הכרם נותר כשהיה, העצים גבוהים מהבתים, ובראש השכונה עדיין ניצב איתן ורם מבנה בית המדרש - סמלה של בית הכרם מאז ועד עתה.

בתחנת האוטובוס של הסמינר, 1947 (איור: יהודה זיו, מחזור ל"ב)

להביא מצרך או חפץ מבתיים לשהייה הממושכת, וכמה פירות טריים מהעצים הצעירים שבגיתנם. בעל המכולת הביא מצרכים חיוניים מחנותו. ב"שכונת הפועלים" (כיום רחובות הבנאי, הסתת, החוצב) היו באותה עת שמונה משפחות, בהן משפחת יגאל שהחזיקה פרות ומכרה את חלבן מדי בוקר לתושבי השכונה. ההורים שלחו את ילדיהם עם השכנים לבניין הסמינר, ובעצמם נשארו בצריפים - וברפת. כאשר פרה אחת נפגעה מאש אויב, שכנעה חיה את בעלה שיש להעביר את הפרות לסמינר המוגן. תחת שריקות הכדורים הובילו את עשר הפרות המפוחדות בין הבתים והחצרות אל אולם הספורט של הסמינר. "הייתה רווחה לאנשים שהתרכזו בסמינר. שתו חלב, אבל הפרות סבלו, חסר להן מזון וחסר להן מקום מנוחה. אני הייתי חולבת אותן ומוסרת את החלב לועדה לחלוקה" (ח' יגאל, "בשבילי אוכף", עמ'...).

בית המדרש, תלמידיו ומוריו היו חלק מכוח המגן במרחב ירושלים בשנים שקדמו להקמת המדינה. אליהו וגר, בן בית הכרם, סיפר כך:

בבית הכרם התארגנה השמירה בלילות על ידי ועדת הביטחון בראשותו של מנחם אורשנסקי (אורשן). השומרים היו בעיקר תושבי השכונה בוגרים, ותלמידי הסמינר - הסמינריסטים - שגרו בשכירות בבתי התושבים. אף אנו "הגימנזיסטים", נקראנו לשורות ארגון "ההגנה". באחד הערבים כינס אותנו אורשנסקי למרתף שבאגפו הדרומי של בניין הסמינר [...] בקצה המרתף עמד שולחן, וסביבו שלושה אנשים לא מוכרים, שהיו מפקדי "ההגנה" בירושלים. התבקשנו לעמוד בשורה חזיתית מולם, והקשבנו להסברים על ארגון "ההגנה" ותפקידיו. נשאלנו אם ברצוננו להצטרף לארגון. לאחר שענינו בחיוב, ניגש כל אחד בתורו ונשבע את שבועת האמונים כשידו על ספר התנ"ך שעל השולחן.

מבנין הסמינר יצאו לוחמים בשליחות המולדת, בהם מלוי השיירות לירושלים, לוחמי הל"ה ואחרים. את כולם תושבי בית הכרם עטפו וחיבקו בחום.

התמונות מארכיון מכללת דוד ילין

לעיון נוסף

1. א' גר, שכונת בית הכרם, ירושלים 1991.
2. י' האפט, תזכיר על שכונת בית הכרם, ח' אייר תרפ"ד.
3. ש' שלאין, רשימה במלאות כ"ה שנים לבית הכרם, ירושלים תש"ח.